

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Вінницький навчально-науковий інститут економіки Західноукраїнського
національного університету

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ:
ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Спеціальність: 072 – фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
Освітньо-професійна програма: Фінанси

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи Фзвнм-21
Д.В. Чинюк

Вінниця – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ.....	6
1.1. Сутність бюджетного процесу в Україні	6
1.2. Особливості формування та виконання місцевих бюджетів.....	13
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЗДІЙСНЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ В УКРАЇНІ.....	19
2.1. Оцінка сучасного стану місцевих бюджетів в Україні.....	19
2.2. Проблеми виконання місцевих бюджетів.....	29
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ.....	35
ВИСНОВКИ.....	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	45

ВСТУП

Актуальність теми зумовлена необхідністю підвищення ефективності управління фінансами на рівні місцевих громад, що є важливим для сталого розвитку територіальних громад та покращення якості надання публічних послуг. У зв'язку з проведеними в Україні реформами децентралізації, значно зросла фінансова автономія місцевих органів влади, однак водночас виникли нові виклики у бюджетному процесі, зокрема в питаннях планування, виконання та контролю за витрачанням бюджетних коштів. Вдосконалення бюджетного процесу на місцевому рівні дозволить забезпечити більш ефективне використання фінансових ресурсів, підвищити прозорість та підзвітність у використанні бюджетних коштів, а також сприяти розвитку економічної незалежності місцевих громад.

Таким чином, дослідження даної теми є важливим для виявлення ключових проблем у сфері бюджетування на місцевому рівні та розробки ефективних заходів для їх подолання. В умовах реформування місцевого самоврядування та посилення фінансової автономії органів місцевої влади, дослідження дозволяє оцінити наявні проблеми, визначити пріоритетні напрямки для вдосконалення процесу бюджетування, а також запропонувати стратегії, які сприятимуть більш ефективному управлінню місцевими фінансами та розвитку територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні і практичні аспекти стосовно організації бюджетного процесу на місцевому рівні висвітлені в роботах таких вітчизняних науковців: Л. Лисяк, С. Качули, О. Кириленко, З. Лободіної, Б. Шулюк, Г. Скрипник, В. Якименко, О. Савастєєвої, Г. Миськів, Ю. Когута, І. Дедушева, Т. Далєвської та ін.

Однак організація бюджетного процесу на місцевому рівні має чимало проблемних аспектів, які залишаються недостатньо вивченими. Це підкреслює потребу у проведенні додаткових досліджень у цьому напрямі.

Мета дослідження. Головною метою кваліфікаційної роботи є розробка теоретичних основ формування та виконання місцевих бюджетів, а також розробка науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення механізмів управління місцевими фінансами для підвищення ефективності бюджетного процесу та забезпечення фінансової автономії місцевих громад..

Завдання дослідження. Головними завданнями для досягнення мети цієї роботи є такі:

- опанувати сутність бюджетного процесу в Україні;
- вивчити специфіку формування та виконання місцевих бюджетів;
- здійснити аналіз сучасного стану місцевих бюджетів в Україні;
- розглянути формування і виконання доходної частини місцевих бюджетів України;
- провести оцінку щодо виконання видаткової частини місцевих бюджетів;
- дослідити досвід інших країн стосовно організації бюджетного процесу на місцевому рівні;
- надати рекомендації щодо вдосконалення бюджетного процесу на місцевому рівні.

Об'єкт дослідження – це процес формування, виконання та контролю місцевих бюджетів в Україні. Це включає вивчення механізмів планування доходів та витрат місцевих бюджетів, а також аналіз проблем, які виникають у процесі їх реалізації.

Предмет дослідження. Предмет дослідження – це сукупність економічних відносини, які формуються в процесі організації та здійсненні бюджетного процесу на місцевому рівні.

Методи дослідження. Основними методами, застосованими під час написання цієї роботи, були: аналіз наукових джерел, що висвітлюють дану проблему, а також вивчення офіційних даних різних державних органів та публікацій. Для оцінки динаміки доходної та видаткової частин місцевих

бюджетів України використовувався порівняльний аналіз. Системний аналіз дозволив виявити взаємозв'язки в процесі формування доходної та видаткової частин місцевих бюджетів та їх оптимізацію, а синтез – для дослідження складу і структури доходів і видатків. Використання цих методів дає змогу комплексно вивчити бюджетний процес, виявити його слабкі сторони та запропонувати науково обґрунтовані шляхи вдосконалення.

Наукова новизна дослідження полягає в поглибленому аналізі теоретичних основ щодо вдосконалення виконання місцевих бюджетів, що сприятиме підвищенню ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні, розширенню можливостей фінансової децентралізації та формуванню стабільних фінансових основ для розвитку територіальних громад.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання результатів для удосконалення організації та реалізації бюджетного процесу на місцевому рівні. Отримані висновки можуть бути застосовані органами місцевого самоврядування та державними установами для оптимізації бюджетного планування, підвищення ефективності управління місцевими фінансами тощо. Результати дослідження також можуть бути корисними для розробки рекомендацій щодо удосконалення законодавства та практики виконання бюджетних процесів на місцевому рівні.

Апробація результатів дослідження. Основні висновки проведеного дослідження були апробовані під час обговорення на наукових гуртках кафедри фінансів, банківської справи та страхування ВННІЕ у 2023-2024 роках.

Структура і обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

Загальний обсяг роботи складає 47 сторінок друкованого тексту. У роботі нараховується 8 таблиць, 8 рисунків та 32 найменування використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

1.1. Сутність бюджетного процесу в Україні

Бюджетний процес являється ключовою складовою фінансової системи держави, адже саме через нього забезпечується управління державними фінансами та ресурсами. В Україні бюджетний процес регламентується Бюджетним кодексом та іншими нормативно-правовими актами, що пов'язані з виконанням місцевих бюджетів.

Цей процес охоплює низку послідовних етапів: від складання проектів бюджетів до їх затвердження, виконання, звітування та здійснення контролю. Ефективність бюджетного процесу має вирішальне значення для забезпечення фінансової стабільності країни, реалізації державної політики та виконання соціально-економічних завдань.

Розглянемо визначення сутності бюджетного процесу.

На думку Ю. Когут, Бюджетний процес – це постійна діяльність, яка включає визначення основних напрямів, завдань і функцій держави на певному етапі, розроблення відповідних цільових програм, формування управлінських стратегій, оцінку ефективності використання фінансових ресурсів, а також контроль за дотриманням законодавчих норм і виконанням бюджетних повноважень. Він включає контроль за повнотою надходжень до Державного бюджету України, діяльністю головних розпорядників та розпорядників нижчого рівня, своєчасним поверненням бюджетних кредитів, а також за ефективністю і цільовим використанням бюджетних коштів [16].

С. Качула та колектив авторів вважають, що бюджетний процес – це діяльність, що регламентується правовими нормами та охоплює підготовку, розгляд, затвердження, виконання бюджетів, контроль за їх виконанням, а також обговорення та погодження звітів про виконання бюджетів, які є частиною бюджетної системи України [6].

А от І. Дедушев стверджує, що бюджетний процес охоплює низку стадій, які визначаються змістом та специфікою роботи державних органів. Завдяки цьому така діяльність отримує нові риси та особливості, що забезпечують її адаптацію до сучасних вимог [12].

Згідно з Бюджетним кодексом України, бюджетний процес — це визначений бюджетним законодавством порядок, що охоплює підготовку, розгляд, затвердження та виконання бюджетів, подання звітності про їх виконання, а також контроль за дотриманням норм бюджетного законодавства [7].

Отже, бюджетний процес – це встановлений правовими нормами порядок організації та здійснення діяльності, пов'язаної зі складанням, розглядом, затвердженням, виконанням бюджетів, контролем за їх виконанням і затвердженням звітів про їх виконання в межах бюджетної системи України.

Основне завдання бюджетного процесу – забезпечити своєчасне а також забезпечення повного надходження фінансових ресурсів до державної скарбниці у таких обсягах, які відповідають потребам для виконання цільових державних програм, а також раціональне використання зібраних бюджетних коштів [19].

Відповідно до Бюджетного кодексу України виділяють 5 стадій бюджетного процесу (рис.1.1), а саме:

- «1. Підготовка та обговорення Бюджетної декларації (прогнозу місцевого бюджету) із подальшим прийняттям відповідних рішень;
2. Розробка проектів бюджетів, з урахуванням фінансових показників та пріоритетів;
3. Обговорення проекту та ухвалення закону про Державний бюджет України або рішення стосовно місцевого бюджету;
4. Виконання бюджету, яке передбачає можливість здійснення поправок до Закону про Державний бюджет України або рішення стосовно місцевого бюджету;
5. Складання та огляд звіту про виконання бюджету та подальше ухвалення відповідного рішення» [7].

Ці етапи забезпечують системний підхід до управління бюджетними коштами та ефективну реалізацію бюджетної політики держави.

На всіх етапах бюджетного процесу проводяться моніторинг виконання бюджетного законодавства, оцінка та аналіз ефективності використання бюджетних коштів згідно з чинним законодавством.

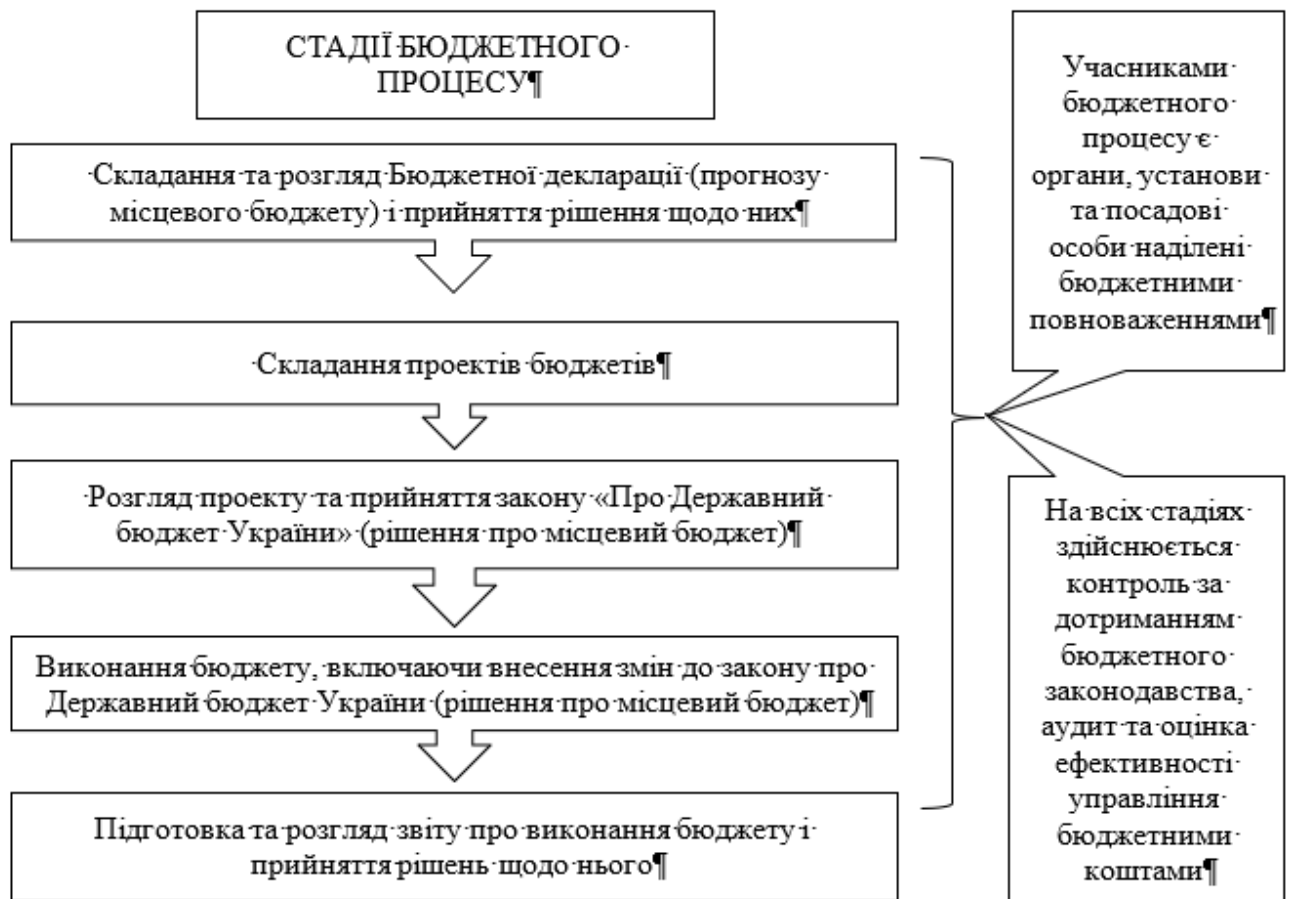

Рис. .1.1 Бюджетний процес в Україні

Учасники бюджетного процесу – це органи влади, органи місцевого самоврядування, державні та місцеві фінансові органи, які мають повноваження в бюджетній сфері, що включають права та обов’язки щодо управління бюджетними коштами (рис. 1.2.)[7].

Усі етапи бюджетного процесу відбуваються регулярно щороку. Бюджет формується та затверджується на рік, що називається бюджетним роком або бюджетним періодом.

В Україні бюджетний рік співпадає з календарним роком, який розпочинається 1 січня та закінчується 31 грудня того ж року. У той час як у

Великій Британії, Канаді та Японії він починається 1 квітня, в Італії – 1 липня, а в США – 1 жовтня.

Бюджетний процес охоплює три роки:

1 рік (передуює плановому) – підготовка проекту бюджету, його розгляд та затвердження;

2 рік (плановий) – виконання затвердженого бюджету;

3 рік (наступний після планового) – підготовка та затвердження звіту про виконання бюджету [6].

	Групи учасників бюджетного процесу	Функції групи учасників бюджетного процесу	Перелік органів та організацій учасників бюджетного процесу
1	Суб'єкти управління бюджетною системою	здійснюють загальне управління бюджетною системою або управління окремими її ланками	Органи державної влади та місцевого самоврядування: • Президент України; • ВРУ; • КМУ; • ВР АР Крим; • органи місцевого самоврядування
2	Органи оперативного управління бюджетними коштами	здійснюють контроль та оперативне управління бюджетними коштами	Органи державної виконавчої влади та виконавчі органи місцевого самоврядування: • Міністерство фінансів України; • НБУ; • Державна фіскальна служба України; • Державна аудиторська служба України; • Рахункова палата України; • Державна казначейська служба України.
3	Розпорядники бюджетних коштів	забезпечують виконання делегованих їм державними та місцевими органами влади повноважень шляхом встановлення бюджетних призначень, одержання бюджетних асигнувань, взяття зобов'язань, здійснення видатків	• Головні розпорядники бюджетних коштів; • Розпорядники II ступеня; • Розпорядники III ступеня.

Рис. .1.2 Учасники бюджетного процесу в Україні

Бюджетний процес з точки зору процедурних аспектів є взаємопов'язаною, логічно організованою та врегульованою бюджетним законодавством системою етапів. Кожен етап є, з одного боку, самостійним кроком процесу, а з іншого – частиною більш широкої мети цього процесу, тобто підсистемою нижчого рівня, яка складається з чітко визначених дій учасників бюджетного процесу [5].

Важливою умовою успішної організації бюджетного процесу є суворе дотримання таких документів як бюджетний календар та регламент.

Бюджетний календар – це графік, який визначає строки та етапи виконання всіх процедур бюджетного процесу. Він включає важливі дати, такі як терміни подання проекту бюджету, його розгляд, затвердження, виконання та звітність. Бюджетний календар допомагає забезпечити своєчасність і послідовність виконання процедур, сприяючи ефективному плануванню та використанню бюджетних коштів (табл. 1.1.).

Процедура, за якою здійснюється бюджетний процес, визначається бюджетним регламентом.

Бюджетним регламентом є документ, який встановлює порядок та процедури складання, розгляду, затвердження, виконання та контролю за виконанням державного або місцевого бюджету. Він визначає строки, етапи, відповідальних осіб і органи, а також інші деталі, що регулюють бюджетний процес, з метою забезпечення його ефективності та прозорості.

Стосовно державного бюджету, то бюджетний регламент має бути затверджений Верховною Радою України, а місцевою радою – щодо місцевого бюджету. Він є основою для організації бюджетного процесу та визначає порядок і процедури складання, розгляду, затвердження та виконання бюджету [5].

Таблиця 1.1.

Бюджетний календар в Україні [7]

Стадії бюджетного процесу	Державний бюджет		Місцеві бюджети	
	статті БКУ	термін	статті БКУ	термін
Розробка та обговорення Бюджетної декларації (прогнозу стосовно місцевого бюджету) з наступним прийняттям рішення щодо нього	ст. 33	Кабінет Міністрів України не пізніше 1 червня року, що передує плановому, затверджує Бюджетну декларацію. Верховна Рада розглядає питання щодо Бюджетної декларації не пізніше 15 липня року, що передує плановому.	ст. 75 і 75 ^{1а}	Місцеві фінансові органи до 15 серпня подають до місцевих державних адміністрацій та виконавчих органів місцевих рад прогнози місцевих бюджетів. Не пізніше 1 вересня ці прогнози розглядаються та схвалюються, після чого впродовж п'яти днів вони подаються до місцевих рад для розгляду.
Складання проектів бюджетів	ст. 35–37	До 15 вересня року, який передує плановому, місцеві органи влади мають подати відповідні матеріали. Закон про Державний бюджет України приймається не пізніше 1 грудня року, що передує плановому.	ст. 75–76	Процес розпочинається після отримання від Міністерства фінансів України (МФУ) особливостей складання розрахунків до прогнозів та проектів місцевих бюджетів.
Розгляд проекту та затвердження закону про Державний бюджет України, рішень про місцеві бюджети	ст. 39	До 15 вересня року, який передує плановому, місцеві органи влади повинні подати відповідні матеріали. Закон про Державний бюджет України приймається не пізніше 1 грудня року, що передує плановому.	ст. 77	Затвердження здійснюється не пізніше 25 грудня року, що передує плановому.
Виконання бюджету	ст. 8–9	31 січня до 31 грудня бюджетного року	ст. 78–79	31 січня до 31 грудня бюджетного року
Підготовка звіту про виконання бюджету, його розгляд та ухвалення відповідного рішення	ст. 10	Річний звіт уряд України спрямовує до Верховної Ради, Президента України та Рахункової палати не пізніше 1 квітня року, наступного за звітним.	ст. 80	У двомісячний строк після завершення бюджетного періоду місцева рада отримує квартальні та річні звіти про виконання бюджету від місцевої державної адміністрації, виконавчого органу ради чи сільського голови.

Щодо основ формування та завдань бюджетного регламенту, то вони представлені на рисунку 1.3.

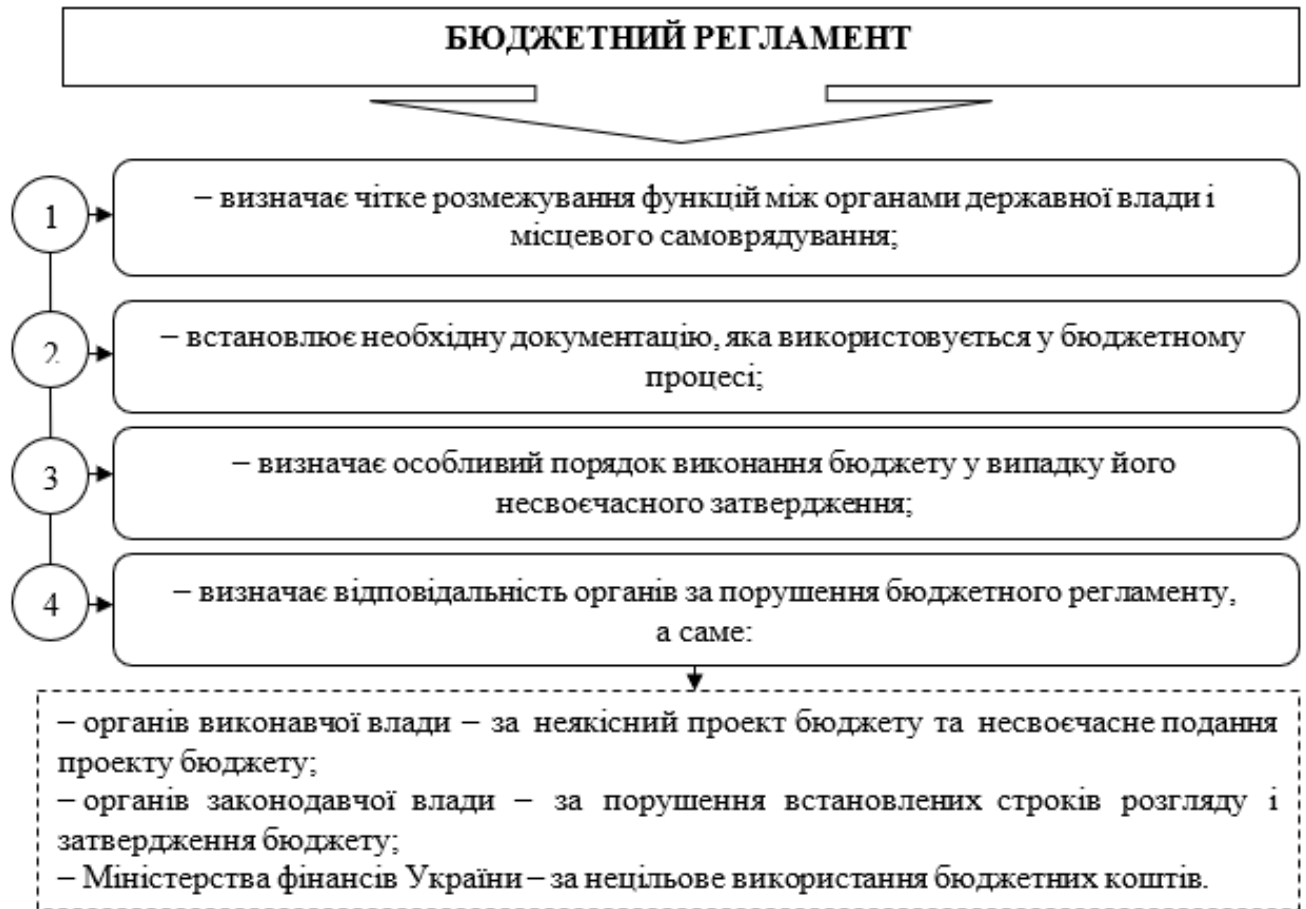

Рис. 1.3. Основи формування та завдання бюджетного регламенту

Варто відзначити, що програмно-цільовий метод під час організації бюджетного процесу використовується на державному та місцевому рівнях.

Отже, сутність бюджетного процесу в Україні полягає в систематичному, регламентованому і послідовному наборі заходів, спрямованих на складання, виконання, контроль та оцінку ефективності використання державних і місцевих фінансових ресурсів. Він охоплює весь цикл: від планування до звітності щодо виконання бюджету.

Організація та здійснення бюджетного процесу в Україні регламентується нормами Бюджетного кодексу й включає принципи прозорості, підзвітності, ефективності та стабільності фінансів. Це важливий механізм для забезпечення

економічного розвитку, виконання соціальних обов'язків і реалізації державних програм.

Процедура організації бюджетного процесу в Україні ґрунтується на дотриманні бюджетного календаря та бюджетного регламенту.

1.2. Особливості формування та виконання місцевих бюджетів

Організація та здійснення бюджетного процесу на місцевому рівні в Україні є важливою частиною загальної бюджетної системи країни, що забезпечує ефективне управління фінансами на рівні територіальних громад (міст, районів, областей) і сприяє розвитку місцевої інфраструктури та соціальних послуг.

Відповідно до статті 19 БКУ, бюджетний процес на місцевому рівні складається з п'яти основних стадій (рис. 2.1.) :

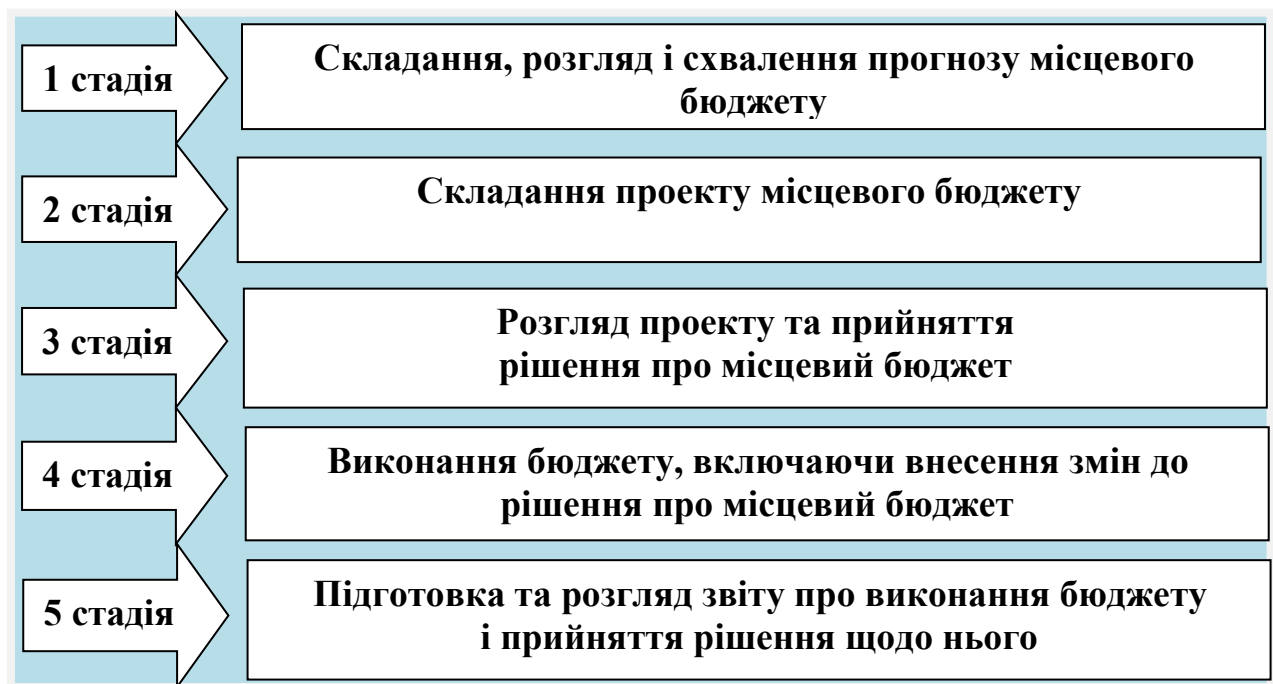

Рис .2.1. Стадії бюджетного процесу на місцевому рівні [7]

Процес формування та затвердження прогнозу місцевого бюджету, його складання, розгляд, затвердження, виконання та звітування регулюється чинним законодавством. Сюди відносять норми таких документів як Конституція України, Бюджетний Кодексу України, Податковий Кодексу України, закони

України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації», річні закони України про затвердження Державного бюджету на поточний рік, постанови ВРУ, розпорядження глави держави, нормативно-правові акти уряду України та центральних органів державної виконавчої влади, міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, а також інші нормативно-правові акти [5].

Бюджетний процес на місцевому рівні розпочинається зі складання та затвердження прогнозу місцевого бюджету (рис. 2.2.). Прогноз місцевого бюджету першочергово здійснюється прогнозування доходів і витрат місцевих бюджетів. Процес підготовки прогнозу базується на економічних показниках та очікуваних надходженнях від податків, зборів, субвенцій, державних трансфертів та інших джерел. Прогноз місцевого бюджету є базисом для подальшої розробки проекту місцевого бюджету на наступний рік. Прогнозування відбувається згідно з вимогами Бюджетного кодексу України та інших нормативно-правових документів, які визначають економічні параметри та механізми бюджетного планування.

Друга стадія бюджетного процесу — складання місцевого бюджету. Проект бюджету готується місцевими органами влади на основі прогнозів, з урахуванням потреб громади та необхідного фінансування для різних соціальних, економічних і інфраструктурних програм. Місцеві органи самоврядування (місцеві ради, виконкоми) готують проект бюджету на основі прогнозів і нормативних актів, що регулюють бюджетну діяльність.

Розгляд та затвердження місцевого бюджету відбувається наступним чином: проект бюджету розглядається місцевими радами, проходить етапи обговорення, внесення змін і уточнень, після чого затверджується відповідною місцевою радою. Затвердження місцевого бюджету забезпечує юридичну силу бюджетних витрат і доходів на рік. Це також регламентується нормами Бюджетного кодексу України, ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» та Законами України, прийнятими щороку для затвердження Державного бюджету України.

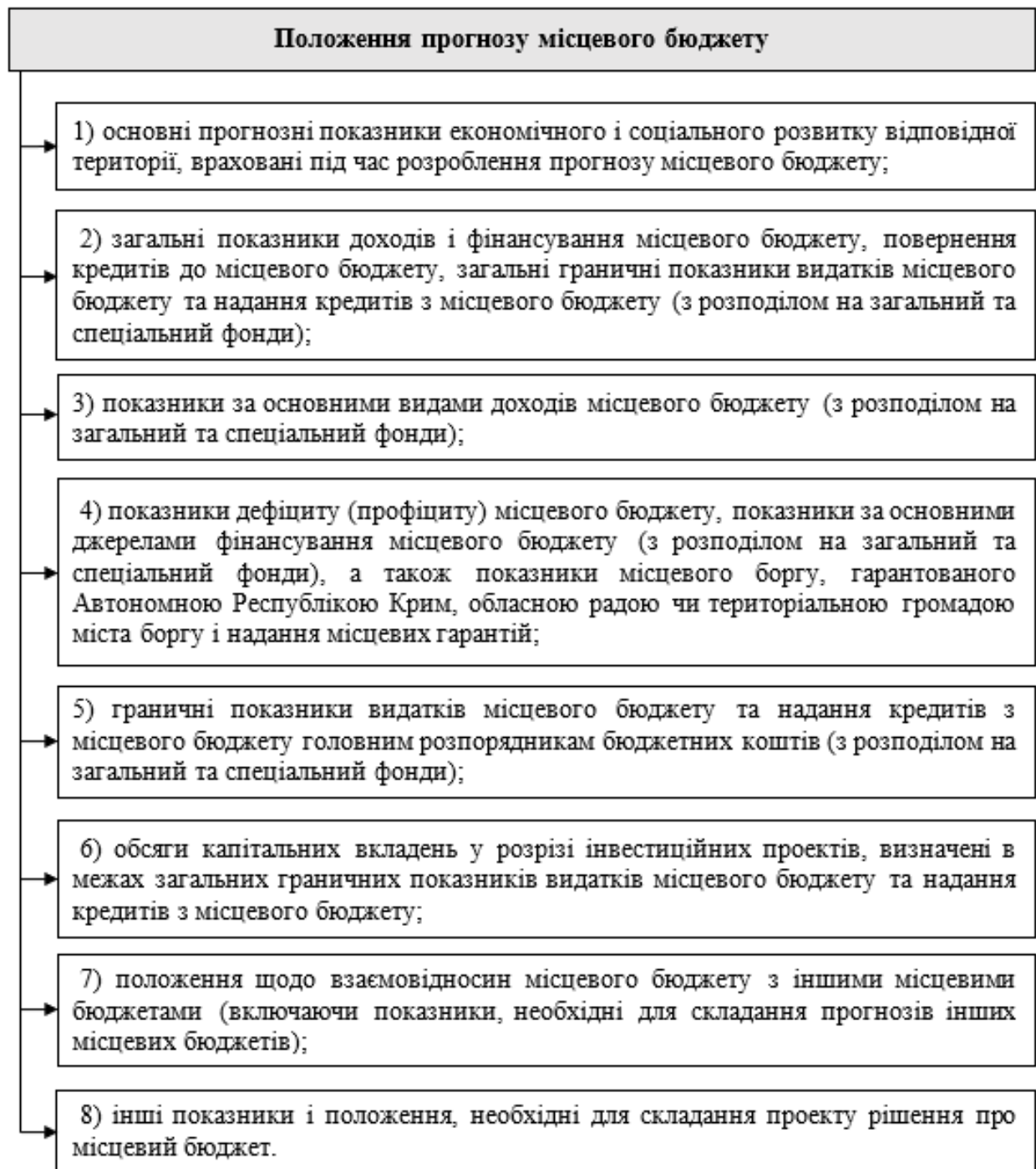

Рис. 2.2. Основні положення прогнозування місцевого бюджету [5]

Четверта стадія бюджетного процесу – виконання місцевого бюджету. Після затвердження бюджету розпочинається його виконання, що включає фактичні надходження та витрати коштів. Місцеві органи виконують витрати відповідно до плану, забезпечуючи фінансування соціальних, економічних та інших програм, визначених бюджетом. Механізм виконання місцевого бюджету регулюється Бюджетним кодексом України, Податковим кодексом України, а

також постановами та указами Кабінету Міністрів України. Більш детально зупинимось на характеристиці виконання місцевих бюджетів.

Уряд АРК, місцеві адміністрації та виконавчі органи місцевого самоврядування відповідають за виконання місцевих бюджетів. Фінансові органи місцевого рівня виконують загальне управління та організацію виконання бюджету та здійснюють координацію діяльності учасників бюджетного процесу щодо його реалізації.

Казначейське обслуговування місцевих бюджетів проводиться за допомогою органів Казначейства через єдиний казначейський рахунок, відкритий у Національному банку України [7].

Відповідно до Бюджетного кодексу України, казначейське обслуговування бюджетних коштів включає:

1. «Проведення розрахункових і касових операцій для розпорядників та одержувачів бюджетних коштів, а також інших клієнтів відповідно до законодавчих норм;
2. Здійснення контролю за виконанням бюджетних повноважень під час зарахування надходжень бюджету, реєстрації бюджетних зобов'язань розпорядниками коштів та виконання платежів за цими зобов'язаннями;
3. Організація бухобліку та складання звітів щодо виконання бюджетів;
4. Виконання інших операцій з бюджетними коштами» [7].

Облік усіх надходжень до місцевих бюджетів здійснюється Казначейством України і, на підставі подання (висновку) контролюючих органів, погодженого з відповідними місцевими фінансовими органами, здійснює операції з повернення коштів, неправильно або надмірно внесених до бюджету.

Виконання місцевих бюджетів щодо витрат і кредитування здійснюється також згідно з положеннями Бюджетного кодексу України.

Щодо звітування про виконання місцевого бюджету, то наприкінці року або після завершення виконання бюджету місцеві органи самоврядування зобов'язані надати звіт про виконання місцевого бюджету. Сюди входить детальна інформація про доходи та витрати, порівняння з прогнозованими

показниками і планами. Звітність регламентується Бюджетним кодексом України (статті 58-61) й іншими правовими документами, що визначають порядок подання фінансової звітності на місцевому рівні.

До бюджетного процесу на місцевому рівні залучаються органи місцевого самоврядування, виконавчі органи місцевих рад та органи державної влади на місцях (місцеві державні адміністрації), а також контролюючі та аудиторські органи. Повноваження цих учасників чітко регулюються відповідно до ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» та ЗУ «Про місцеві державні адміністрації», а також указів Президента України та постановами Кабінету Міністрів України.

Отже, процес формування бюджету на місцевому рівні є важливим інструментом для забезпечення стабільного фінансування місцевих ініціатив, розвитку інфраструктури та підвищення рівня життя громадян.

Бюджетний процес на місцевому рівні та на державному рівні має деякі схожі етапи, але є також суттєві відмінності, пов'язані з масштабами, компетенцією та принципами фінансування.

Щодо схожості, то підготовка та затвердження бюджету як на рівні місцевих органів, так і на рівні держави відбувається однаково, бюджет розробляється, обговорюється і затверджується органами, які мають відповідні повноваження (уряд або місцева влада). Виконання бюджету: після затвердження бюджету проводиться його виконання, що включає планування та розподіл коштів, а також моніторинг витрат. Що на державному рівні, так і на місцевому рівні проводиться контроль за використанням бюджетних коштів, зокрема через органи фінансового контролю.

Відмінності полягають у наступному:

1. На державному рівні бюджет складається з податків, державних позик та інших джерел доходів, тоді як на місцевому рівні бюджети можуть значно залежати від трансфертів з Державного бюджету України та системи місцевого оподаткування.

2. Державний бюджет охоплює всі аспекти державної політики, включаючи оборону, інфраструктуру, національну економіку тощо, в той час як

місцеві бюджети орієнтовані на фінансування локальних потреб, таких як освіта, охорона здоров'я, місцеві дороги.

3. На державному рівні бюджет проходить через кілька етапів в парламенті, де можуть бути внесені суттєві корективи, тоді як на місцевому рівні рішення приймаються місцевими радами або адміністраціями.

4. В Україні, наприклад, процес бюджетування на місцевому рівні регулюється місцевими фінансовими кодексами та нормативними актами, тоді як на державному рівні основним документом є Бюджетний кодекс України.

Таким чином, хоча бюджетний процес на місцевому та державному рівнях має загальні принципи, його організація, джерела фінансування і повноваження значно відрізняються.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЗДІЙСНЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ В УКРАЇНІ

2.1. Оцінка сучасного стану місцевих бюджетів в Україні

Аналіз сучасного стану місцевих бюджетів в Україні є важливою складовою аналізу економічної стабільності країни, так як місцеві бюджети відіграють важливу роль щодо фінансування місцевих потреб, розвитку інфраструктури, освіти, медицини, соціального забезпечення та інших сфер життєдіяльності громад.

Місцеві бюджети, як важлива складова бюджетної системи України, мають велике значення для забезпечення соціального благополуччя громадян. Ефективне використання бюджетних коштів у таких сферах безпеки, охорони здоров'я, громадського порядку, соціального захисту, охорони навколишнього середовища, житлово-комунального господарства та соціального забезпечення, сприяє покращенню життєвого рівня населення та позитивно впливає на розвиток місцевих громад. Аналіз процесів формування та виконання місцевих бюджетів являється важливим для ефективного здійснення соціально-економічної політики та забезпечення стабільного розвитку під час війни [30].

За Бюджетним кодексом України, місцеві бюджети складаються з бюджету Автономної Республіки Крим, обласних, районних бюджетів, а також бюджетів органів місцевого самоврядування [7].

Відповідно до закону «Про місцеве самоврядування в Україні», бюджет місцевого самоврядування (місцевий бюджет) розглядається як план залучення та розподілу фінансових ресурсів, призначених для виконання функцій і реалізації повноважень місцевого самоврядування [23].

Тобто, місцеві бюджети – це бюджети, які формуються та виконуються органами місцевого самоврядування для забезпечення фінансування соціальних, економічних та інфраструктурних потреб на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Вони є важливою складовою бюджетної системи країни і здійснюють прямий вплив на рівень життя громадян, розвиток місцевих територій та соціальних послуг.

Щодо структури місцевих бюджетів, то вона представлена на рис 2.1.

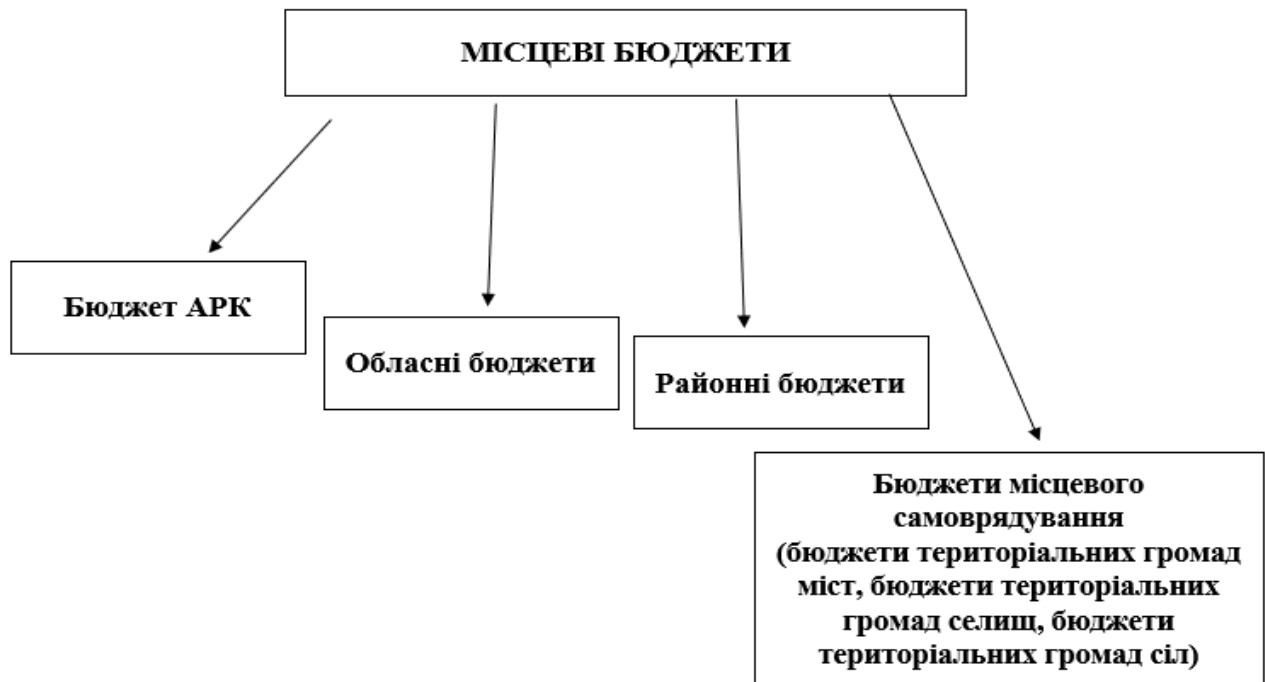

Рис. 2.1. Структура місцевих бюджетів

Сьогодні в Україні нараховано 1952 місцевих бюджети, з них 1582 мають взаємовідносини з державним бюджетом.

Для того аби оцінити сучасний стан місцевих бюджетів України, потрібно розглянути його ключові показники в динаміці, а саме доходи, видатки, дефіцит тощо. Для детального аналізу візьмемо проміжок часу з 2019 по 2023 рр.

Розглянемо динаміку ключових показників місцевих бюджетів України протягом 2019-2023 рр. (табл. 2.1.)

Таблиця 2.1.

**Динаміка ключових показників місцевих бюджетів України
у 2019-2023 рр. [18]**

Рік	Доходи		Видатки		Кредитування		Дефіцит «-»/ Профіцит «+»	
	млрд грн	% ВВП	млрд грн	% ВВП	млрд грн	% ВВП	млрд грн	% ВВП
2019	560,5	14,1%	566,3	14,2%	0,5	0,012%	-6,3	-0,16%
2020	471,4	11,2%	478,1	11,3%	0,2	0,004%	-6,9	-0,16%
2021	580,7	10,6%	569,5	10,4%	0,2	0,003%	11,0	0,20%
2022	555,1	10,7%	484,3	9,3%	0,9	0,017%	69,9	1,35%
2023	652,6	10%	646,8	9,8%	0,3	0,005%	5,8	0,09%

Виконання місцевих бюджетів України протягом 2019-2023 рр. характеризується показником профіциту бюджету, за винятком 2019 та 2020 років, коли у 2020 році місцеві бюджети було виконано з найбільшим за

досліджуваний період показником дефіцитом в сумі 6,9 млрд грн, у 2019 році цей показник становив 6,3 млрд грн (табл. 2.1.).

У 2021 році профіцит місцевих бюджетів становив 11 млрд грн, а у 2022 році місцеві бюджети було виконано з профіцитом у сумі аж 69,9 млрд грн. Проте у 2023 цей показник становив 5,8 млрд грн., що свідчить про значне зростання видаткової частини місцевих бюджетів (рис. 2.2.).

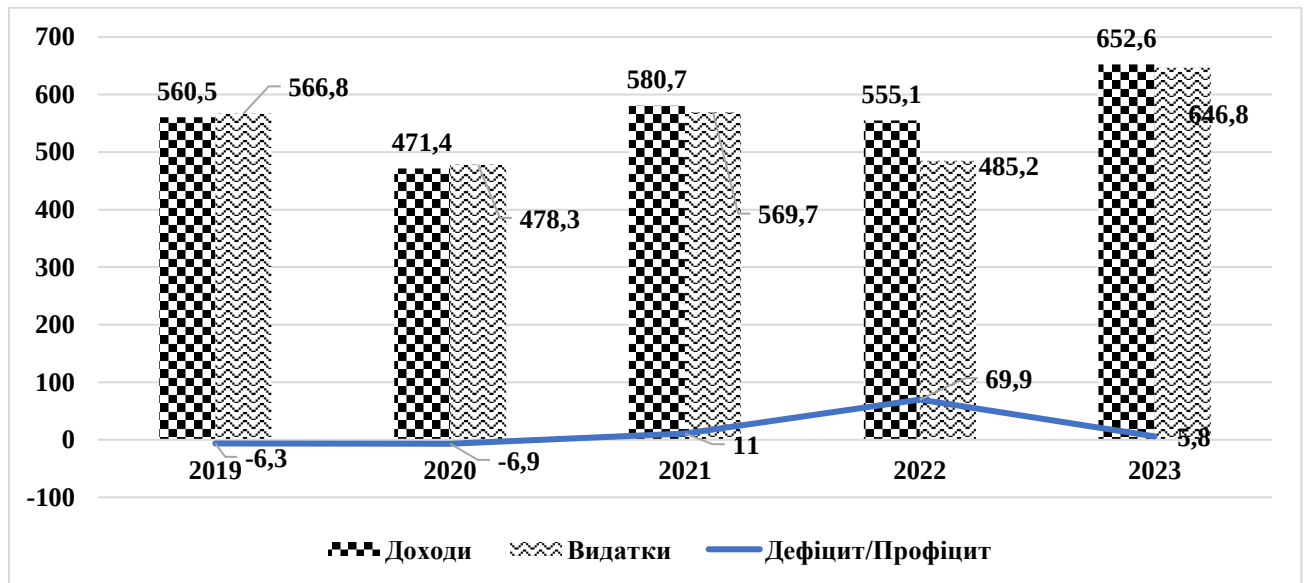

Рис. 2.2. Дефіцит місцевих бюджетів України протягом 2019-2023 рр., млрд грн [18]

Найбільше доходів до місцевих бюджетів протягом 2019 – 2023 рр. надійшло в 2023 році – 652,6 млрд грн, що на 97,5 млрд грн більше ніж у 2022 році. Щодо видаткової частини місцевих бюджетів, то найбільше видатків було здійснено теж у 2023 році – 646,8 млрд грн та в 2021 році – 569,5 млрд грн. У 2022 році видатків з місцевих бюджетів було здійснено у сумі 484,3 млрд грн, що на 85,3 млрд грн менше за аналогічний період 2021 року (рис. 2.1.).

Розглянемо склад доходної та видаткової частин місцевих бюджетів місцевих бюджетів протягом 2019-2023 рр. (табл. 2.1. та табл. 2.2.)

Щодо структури надходжень до місцевих бюджетів протягом 2019-2023 рр., то відмітимо, що найбільше поповнення місцевих бюджетів відбувається в основному за рахунок податкових надходжень і має тенденцію до зростання. От, наприклад, у 2019 році податкові надходження становили 270,5 млрд грн або 48,27%, а у 2023 – 434,5 млрд грн чи 66,59%, тобто доходи зросли на 164 млрд

грн. І навіть у відсотковому співвідношенні частки податкових надходжень по відношенню до інших надходжень бюджетів видно, що найбільше надходжень саме від податків. Зростання місцевих бюджетів обумовлено збільшенням надходжень від ПДФО 289,4 млрд грн або 44,3%), єдиного податку (55,8 млрд грн або 6,7%) та податку на майно 43,8 млрд грн або 6,7%)

Таблиця 2.1.

Структура місцевих бюджетів України за доходами, млрд. грн [11]

Показники	Період									
	2019		2020		2021		2022		2023	
	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%
Податкові надходження	270,5	48,27	285,5	60,57	346,7	59,71	394,5	70,88	434,5	66,59
Неподаткові надходження	26,1	4,66	21,4	4,55	27,1	4,68	22,04	3,97	36,5	5,59
Доходи від операцій з капіталом	2,9	0,52	3,4	0,74	3,4	0,6	2,3	0,41	3,6	0,55
Від органів державного управління	260,3	46,44	160,1	33,97	202,7	34,91	136,7	24,64	177,3	27,18
Від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	0,44	0,01	0,14	0,03	0,03	0,01	0,22	0,04	0,19	0,03
Цільові фонди	0,6	0,11	0,6	0,14	0,6	0,10	0,34	0,06	0,35	0,05
Всього	560,5	100	471,5	100	580,7	100	555,1	100	652,6	100

Далі суттєві надходження спостерігаються від органів державного управління, проте протягом досліджуваного періоду спостерігається їх коливання, то зменшення, то збільшення. От, наприклад, у 2019 році до місцевих бюджетів надійшло 260, 3 млрд грн або 46,44% від державного бюджету України, а у 2023 – 177,3 млрд грн або 27,3%, тобто на 82,7 млрд грн менше. Але, не зважаючи на таку динаміку, частка міжбюджетних трансфертів є великою в формування дохідної частини місцевих бюджетів після податків.

Щодо виконання доходної частини місцевих бюджетів у 2023 році, то за цей рік загальний фонд місцевих бюджетів отримав 441,9 млрд грн (без урахування міжбюджетних трансфертів), що на 11,0% (43,8 млрд грн) більше, ніж у 2022 році. Водночас у Луганська (-59,9%), Херсонська (-28,0%), Донецька (-16,2%) та Запорізька (-5,3%) області характеризуються зниженням рівня доходів.

Ключові показники надходжень:

ПДФО: 289,4 млрд грн (+6,3%, або 17,1 млрд грн). Найвищий приріст у Київській (+19,1%), Черкаській (+17,2%) областях та м. Києві (+15,7%). Найнижчий приріст показала Хмельницька (+2,4%) і Сумська (+2,7%). Скорочення демонструє Луганська (-58,5%), Херсонська (-24,7%), Донецька (-18,5%), Запорізька (-4,9%) та Миколаївська (-3,1%) області;

Єдиний податок: 55,8 млрд грн (+18,2%, або 8,6 млрд грн);

Плата за землю: 34,5 млрд грн (+16,8%, або 5,0 млрд грн);

Податок на нерухоме майно: 9,1 млрд грн (+28,4%, або 2,0 млрд грн);

Акцизний податок: 22,4 млрд грн (+71,2%, або 9,3 млрд грн);

Податок на прибуток підприємств: 14,5 млрд грн (+19,1%, або 2,3 млрд грн).

Щодо виконання затверджених річних показників бюджетів, то станом на 01.01.2024 загальний фонд складає 102,2% (при нормі 100%), в тому числі за надходженнями від ПДФО – 99,2%, єдиного податку – 106,7%, плати за землю – 106,4%, від нерухомості – 107,4%, від акцизного податку – 108,4% та від податку на прибуток підприємств приватного сектору економіки – 123,2%.

Щодо міжбюджетних трансфертів, то уряд перерахував 177,4 млрд грн місцевим бюджетам [18].

Приріст доходів загального фонду місцевих бюджетів (без урахування трансфертів) за 2023 рік становить +11,0%, що в абсолютних цифрах дорівнює +43,8 млрд грн порівняно з 2022 роком. Основу цих надходжень складають податкові платежі (рис. 2.4.).

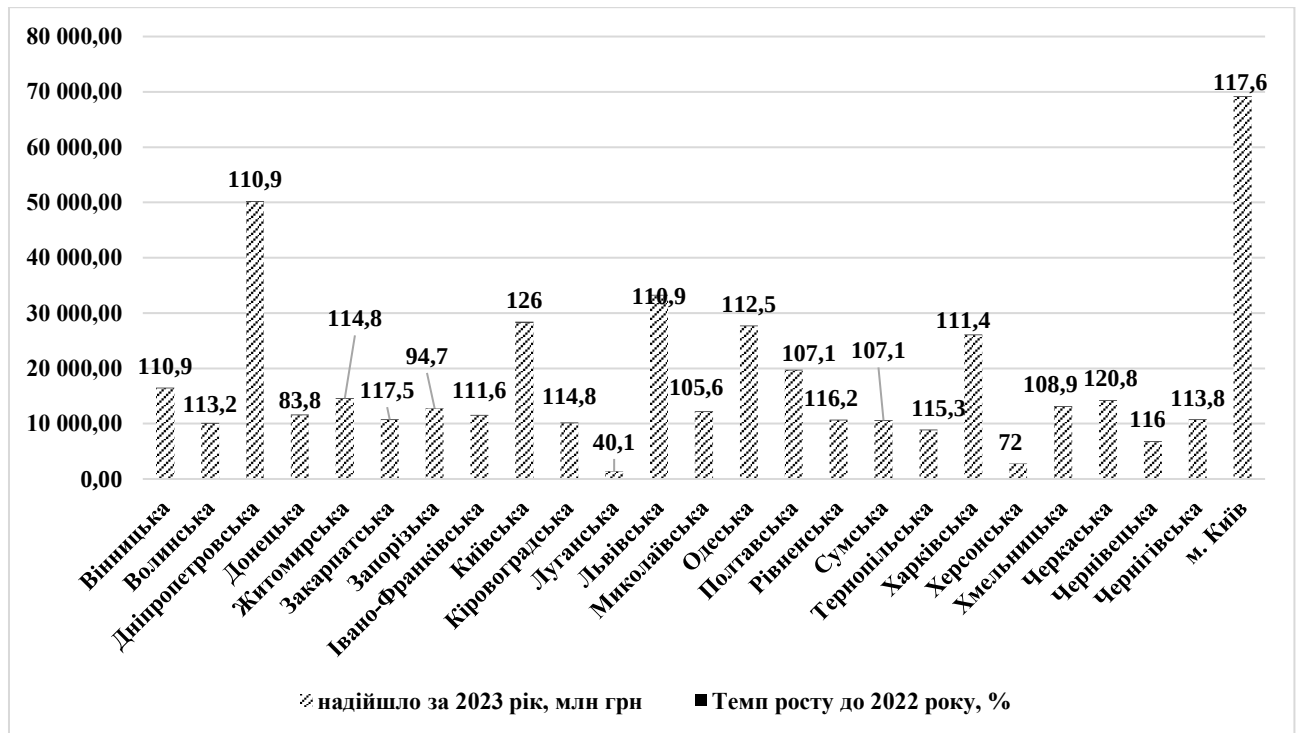

Рис 2.4. Темпи росту фактичних надходжень загального фонду за 2023 рік до 2022 року (без міжбюджетних трансфертів) [18]

Щодо видаткової частини місцевих бюджетів протягом 2019-2023 рр., то спостерігаємо знову ж таки збільшення фінансування на витрати місцевих бюджетів. Найбільше фінансування виділяється на освіту: у 2023 році місцеві бюджети витратили 248, 2 млрд грн або 38,37% на освітні потреби, що на 16 млрд грн більше ніж в 2022. У 2019 році фінансування даної галузі відбулося в сумі 187,1 млрд грн або 33,04%, що на 61,1 млрд грн більше аніж в 2023 році. Отже, не зважаючи на всі складнощі та труднощі, освітня діяльність фінансувалась з місцевих бюджетів найбільше.

Надалі увага місцевих бюджетів щодо фінансування була привернута до економічної діяльності. На потреби розвитку даної галузі, починаючи з 2019 року, приділялось все більше і більше уваги. От, наприклад, у 2019 році на економічну діяльність з місцевих бюджетів було виділено 81,8 млрд грн, у 2020 – 93, 3 млрд грн, у 2021 році уже 112,3 млрд грн, тобто фінансування на витрати на розвиток економіки зростали з року в рік. Зменшення майже вдвічі бюджетних коштів на економічні потреби спостерігалось в 2022 році, а саме в сумі 61,06 млрд грн. І це має відповідні важливі причини, а саме переорієнтація видаткової

частини усіх бюджетів в сторону військових потреб та оборони у зв'язку з тим, що Україна перебуває в стані війни і всі ресурси були направлені на захист нашої держави. Проте у 2023 році вже витрати на економіку склали 112,9 млрд грн, що свідчить про відновлення належного фінансування на економічний розвиток місцевих громад.

Таблиця 2. 2

Структура місцевих бюджетів за видатками, млрд. грн [11]

Показники	Період									
	2019		2020		2021		2022		2023	
	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%
Загальнодержавні функції	39,4	6,17	40,9	8,57	45,9	8,07	46,4	9,60	53,00	8,19
Громадський порядок, безпека та судова влада	1,3	0,23	1,8	0,38	1,7	0,31	11,1	2,29	16,8	2,60
Економічна діяльність	81,8	14,46	93,3	19,65	112,3	19,73	61,06	12,61	112,9	17,47
Охорона навколишнього природного середовища	3,4	0,60	2,4	0,51	2,4	0,43	0,5	0,11	1,2	0,18
Житлово-комунальне господарство	34,3	6,07	32,1	6,72	56,7	9,96	40,6	8,39	62,02	9,59
Охорона здоров'я	89,8	15,86	50,8	10,64	33,1	5,81	31,00	6,40	38,16	5,90
Духовний та фізичний розвиток	21,5	3,81	21,8	4,58	27,3	4,81	22,5	4,66	26,65	4,12
Освіта	187,1	33,04	199,4	41,71	249,07	43,74	232,2	47,96	248,2	38,37
Соціальний захист та соціальне забезпечення	103,1	18,22	23,9	5,02	28,1	4,93	29,19	6,03	44,87	6,94
Міжбюджетні трансферти	8,7	1,54	10,6	2,23	12,5	2,21	9,5	1,95	42,91	6,63
Всього	566,3	100	478,1	100	569,5	100	484,3	100	646,8	100

Далі з місцевих бюджетів, після освіти і економіки, фінансуються потреби житлово-комунального господарства, і вони мають тенденцію до збільшення з року в рік: у 2023 році на фінансування даної галузі виділялось 62,02 млрд грн, а в 2019 – 34,3 млрд грн, тобто зростання спостерігається на 27, 72 млрд грн.

На фінансування функцій загальнодержавного значення, то також витрати зростали з року в рік. У 2019 році сюди було витрачено 39,4 млрд грн, а у 2023 – 53 млрд грн.

Також значна увага приділяється виділенню бюджетних коштів з місцевих бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення, що має наступну тенденцію: у 2019 році фінансування даної сфери становило 103,1 млрд грн і це пояснюється значними витратами пов'язаними з наслідками пандемії COVID-19. У подальшому спостерігається скорочення видаткової частини, і в 2023 році на соціальний захист та соціальне забезпечення з місцевих бюджетів було спрямовано 44,87 млрд грн.

Далі фінансуються потреби пов'язані з охороною здоров'я. І знову ж таки найбільше бюджетних коштів було витрачено на цю сферу у 2019 році – 89,8 млрд грн, а далі вже менше. В 2023 році на охорону здоров'я виділили 38,16 млрд грн, і це в рази менше ніж в минулих роках. На сьогоднішній день, враховуючи те, що Україна перебуває в військовому стані, хотілося б, щоб більше уваги приділялося на фінансування потреб охорони здоров'я та соціального забезпечення, проте, зважаючи на те, що значні зусилля держави спрямовані на фінансування війська та оборони, все ж таки ці сфери отримують достатньо бюджетних коштів для покриття нагальних проблем.

Міжбюджетні трансфerti з місцевих бюджетів зростають з року в рік, значне зменшення спостерігалось в 2022 році, а у 2023 – знову зросло.

Найменше уваги приділяється фінансуванню потреб з охорони навколишнього середовища. У 2019 році на цю сферу було направлено 3,4 млрд грн, а у 2023 – 1,2 млрд грн. Хотілося б більше уваги до виділення коштів на потреби навколишнього середовища.

В розрізі виконання місцевих бюджетів протягом 2019-2023 років, хотілося б розглянути виконання обласного бюджету Вінницької області за доходами (табл. 2.3.) і видатками (табл. 2.4.).

Як видно з таблиці 2.3, протягом 2019–2023 років уточнений річний план видатків у Вінницькій області не був виконаний на 100%.

Таблиця 2.3.

**Виконання обласного бюджету Вінницької області за видатками
протягом 2019-2023 рр., млн. грн., %. [11]**

Виконання бюджету за видатками			
Роки	Уточнений річний план	Виконано	%
2019	9 639.0	8 871.1	92.03
2020	5 434.0	5 013.9	92.26
2021	5 441.5	5 286.7	97.15
2022	5 358. 7	3 694, 7	68.94
2023	6 209.4	5 378.8	86.62

У 2019 році рівень виконання плану становив 92,03%, що відповідало сумі 8 871,1 млн грн, тобто на 767,9 млн грн менше від запланованого річного показника.

У 2020 році виконання плану становило 92,26%, що дорівнює 5 013,9 млн грн. При уточненому річному плані в 5 434,0 млн грн невиконання склало 420,1 млн грн. У 2021 році рівень виконання досягнув 97,15%, що відповідає сумі 5 286,7 млн грн, а обсяг невиконання річного плану становив 154,8 млн грн. Що ж до 2022 року, то виконання плану в цьому році становить 68,94% , а саме – 3694,7 млн грн, тобто невиконання плану складає – 1664 млн грн., і це можна пояснити тим, що тоді було запроваджено військовий стан в Україні. Стосовно 2023 року, то виконання обласного бюджету Вінницької області за видатками в цьому році сягнуло 86,52% або 5 378,8 млн грн, і якщо порівнювати з уточненим річним планом, то недовиконання становить 830,6 млн грн, і знову ж таки, пояснення цьому є – продовження військових агресії РФ на території нашої держави.

Отже, перші місяці війни суттєво вплинули на фінансову та матеріальну основу місцевого самоврядування. Водночас держава мала створити стабільні економічні умови для бізнесу, запровадивши податкові пільги, до яких органи місцевого самоврядування були змушені адаптуватися. Попри це, місцеве самоврядування успішно впоралося із завданням: у наступні місяці воно з

власних ресурсів підтримувало бізнес та розробляло програми допомоги для суб'єктів господарювання.

Щодо виконання бюджету Вінницької області за доходами в період 2019–2023 років, то, як видно з таблиці 2.4, уточнений річний план за доходами протягом цього періоду характеризується скоріше виконанням, і навіть перевиконанням. На 101,33% було виконано даний місцевий бюджет за доходами у 2021 році, у 2023 – на 98,81%, у 2020 – на 96,36% і 2019 році виконання бюджету Вінницької області у порівнянні з уточненим річним планом становило 96,66%. А у 2022 році спостерігається значне недовиконання обласного бюджету на 18,48%, і це пов'язано з проведення воєнних дій на території нашої держави, коли суттєво зросли видатки на військо та оборону. Проте у 2023 році, як бачимо, ситуація стабілізувалася, і виконання бюджету Вінницької області склало – 98,81%.

Таблиця 2.4.

Виконання обласного бюджету Вінницької області за доходами за 2019-2023 рр., млн. грн., % [11]

Виконання бюджету за доходами			
Роки	Уточнений річний план	Виконано	%
2019	9 098.9	8 795.5	96.66
2020	4 990.1	4 808.9	96.36
2021	5 210.6	5 280.4	101.33
2022	5 218.8	4 254.4	81.52
2023	5 626.8	5 559.9	98.81

Виконання місцевих бюджетів є ключовим елементом забезпечення фінансової стійкості територіальних громад та реалізації їхніх соціально-економічних завдань. Аналіз виконання місцевих бюджетів дозволяє оцінити ефективність використання бюджетних ресурсів, відповідність фактичних доходів та видатків запланованим показникам, а також визначити потенційні ризики та резерви для покращення фінансової дисципліни.

Отже, повномасштабна війна продемонструвала, що місцеве самоврядування здатне гідно реагувати на будь-які виклики, зокрема у

фінансовій сфері. Успішно реалізована реформа децентралізації забезпечила місцевим органам влади автономні та стабільні фінансові ресурси, які стали ключовими в подоланні цих викликів.

Щодо сучасної оцінки стану місцевих бюджетів, то хочеться відзначити, що бюджети виконуються і характеризуються показником профіциту, тобто вистачає доходів на покриття місцевих потреб, окрім 2019 і 2020 рр., коли спостерігається дефіцит бюджетів. Навіть в 2022-2023 рр., в воєнні роки, місцеві бюджети виконуються, не зважаючи на те, що значно виросла видаткова частина бюджетів.

2.2. Проблеми виконання місцевих бюджетів

Виконання місцевих бюджетів – це процес забезпечення надходжень до бюджетів і здійснення видатків відповідно до затвердженого фінансового плану. Тобто, ключовими показниками є доходи місцевих бюджетів та видатки місцевих бюджетів.

Виконання місцевих бюджетів є основою для сталого розвитку громад, а ефективне управління фінансами сприяє підвищенню рівня життя населення.

При здійсненні аналізу виконання місцевих бюджетів ми дійшли до висновку, що існує ще чимало проблем, які впливають на його успішне виконання. Сюди слід віднести такі як:

1. недостатня дохідна база через економічний спад чи війну;
2. посилення значення міжбюджетних трансфертів у формуванні доходів місцевих бюджетів;
3. нерівномірний розподіл доходів між громадами;
4. зростання видатків на гуманітарні та воєнні потреби;
5. законодавчі обмеження щодо використання коштів;
6. інфляційні втрати та податкові борги.

А зараз детально зупинимось на характеристиці відповідних проблем з метою покращення здійснення бюджетного процесу на місцевому рівні.

Місцеві бюджети відіграють ключову роль у структурі бюджетної системи держави. Однією з основних проблем щодо організації бюджетних відносин на місцевому рівні є дисбаланс між доходами та видатками. Нестача власних стабільних доходів місцевих бюджетів, яка гальмує соціально-економічний розвиток регіонів, спричинена такими факторами як:

- недостатня обґрунтованість і слабка прогнозованість дохідної частини місцевих бюджетів;
- надмірне зосередження фінансових ресурсів у державному бюджеті, що знижує роль місцевих бюджетів у розв'язанні важливих питань регіонального рівня;
- високий рівень централізації бюджетних ресурсів;
- невирішеність проблеми взаємної заборгованості між бюджетами різних рівнів;
- практика фінансування видатків місцевих бюджетів без відповідного забезпечення доходами, що призводить до їхньої дотаційності [32].

Для запобігання негативним наслідкам у процесі виконання доходів місцевих бюджетів доцільно:

- по-перше, здійснювати постійний моніторинг на всіх етапах бюджетного процесу, використовуючи методи аналізу, аудиту та контроль за справами податків, зборів і обов'язкових платежів, а також забезпечувати мобілізацію доходів відповідно до планових показників на бюджетний рік;
- по-друге, за результатами моніторингу, виявлені проблеми у виконанні доходів бюджету повинні призводити до внесення змін до чинного законодавства, що дозволить мінімізувати ризики їх повторення у поточному та наступних роках;
- по-третє, вчасно отримувати інформацію щодо стану виконання доходної частини місцевих бюджетів, що стане основою для ефективного та обґрунтованого планування бюджетних показників на наступний рік [32].

Ефективне виконання місцевих бюджетів за доходами створить необхідні умови для їх раціонального використання, що дозволить забезпечити належний

рівень соціально-економічного розвитку регіонів та підвищити якість, доступність і ефективність надання суспільних послуг.

Окрім цього, територіальні громади повинні сприяти соціально-економічному розвитку територій, а органи місцевого самоврядування — докладати зусиль для збільшення доходів бюджетів базового рівня [10].

За відсутності достатнього фінансування органи місцевого самоврядування звертаються до центральних органів за фінансовою підтримкою, хоча державний бюджет має покривати лише ті заходи, які мають загальнодержавне значення. Водночас забезпечення конституційних прав громадян на справедливий розподіл соціальних благ відповідно до встановлених стандартів є прямим обов'язком держави. У таких ситуаціях держава надає місцевим органам влади трансферти з державного бюджету для вирівнювання фінансової спроможності місцевих бюджетів і вирішення локальних проблем [25].

Дуже важливо забезпечити ефективний механізм використання коштів місцевих бюджетів та залучення додаткових фінансів для підтримки соціальної сфери відповідно до державних соціальних стандартів. Для цього необхідно вжити наступних заходів:

1. сформувані критерії для вибору державних цільових і бюджетних програм, які враховуватимуть узгодженість цілей із суспільними пріоритетами, соціальну результативність, а також частку інвестиційних та інноваційних елементів у загальних витратах;
2. ввести методику класифікації програм на:
 - а) пріоритетні, які потребують повного фінансування;
 - б) доцільні, фінансування яких може бути скорочене через обмеження бюджетних коштів;
 - в) неактуальні, що втратили значення через зміни соціальних пріоритетів;
3. водночас необхідно регулярно переглядати програми, оцінюючи їхні проміжні результати та можливості для фінансування;

4.ураховувати місцеві особливості при розробці методології для визначення нормативів соціальних видатків і встановлення соціальних стандартів та гарантій, відповідно до економічного середовища;

5. розширити доступ органів місцевого самоврядування до внутрішніх та зовнішніх запозичень, чітко визначивши умови та терміни повернення коштів;

6. підвищити інвестиційну складову місцевих бюджетів шляхом розширення джерел доходів для бюджету розвитку;

7. проводити кількісну та якісну оцінку виконання місцевих бюджетів на всіх етапах їх реалізації. Визначати ефективність використання бюджетних коштів за допомогою системи показників, що дозволяє здійснювати рейтинговий аналіз між місцевими бюджетами. Це дозволить порівняти території з подібними ресурсами, виявити причини відставання деяких територій і врахувати ці дані при плануванні подальшого розвитку;

8. залучати громадськість до процесу розробки пропозицій щодо покращення виконання місцевих бюджетів [32].

9. Для покращення ефективності виконання місцевих бюджетів за витратами важливо дотримуватись принципів прозорості та публічності, задекларованих у БКУ [7]. Одна з головних причин недостатньої прозорості та достовірної підзвітності в Україні полягає в тому, що немає єдиної інформаційної системи та чітко визначеної методології для оцінки результатів виконання бюджету. Підзвітність повинна відповідати потребам суспільства та бути зрозумілою для громадян [32].

Місцеві бюджети значною мірою залежать від трансфертів із державного бюджету. Найважливішим серед них є дотація вирівнювання. Окрім цього, існують субвенції – трансферти із цільовим призначенням. Особливо цікавими є субвенції на соціально-економічний розвиток, однак їхній обсяг та розподіл між місцевими бюджетами залишаються неформалізованими. Це спричиняє активне лобіювання з боку керівників регіонів і народних депутатів [9].

Оцінюючи тенденції збільшення частки міжбюджетних трансфертів у структурі місцевих бюджетів, можна зробити висновок, що місцеві бюджети

неспроможні самостійно виконувати покладені на них завдання без фінансової підтримки з Державного бюджету України.

Також відзначимо, що окрім проблеми нерівномірного розподілу фінансових ресурсів, яка впливає на рівень забезпечення громадян та доступ до необхідних послуг, існує ще одна важлива проблема – неефективне використання коштів. Це зумовлено прийняттям неефективних управлінських рішень і негативно позначається на соціально-економічному розвитку сіл, міст і регіонів.

На сучасному етапі вибір методів і заходів для забезпечення збалансованості місцевих бюджетів має базуватися на ретельному аналізі причин виникнення бюджетного дефіциту та оцінці всіх чинників, що впливають на баланс між доходами і витратами місцевих бюджетів[25].

Повномасштабна війна показала, що місцеве самоврядування здатне гідно реагувати на будь-які виклики, наприклад, це стосується і фінансової сфери. Ефективна реформа децентралізації надала місцевим органам влади автономні й достатні фінансові ресурси, які стали ключовим фактором у подоланні труднощів. Навіть у воєнний період місцеві бюджети були виконані з профіцитом. На противагу цьому, державний бюджет мав значний дефіцит, що обумовлено суттєвим зростанням видатків на безпеку й оборону, які є виключною відповідальністю держави.

Водночас у регіонах чітко простежується залежність стану виконання місцевих бюджетів від наявності бойових дій на їхній території. З кожним місяцем розрив у виконанні бюджетів між тилдовими та прифронтовими регіонами зростає. Це зумовлює необхідність надання державної фінансової підтримки громадам, що постраждали внаслідок бойових дій [21].

Відповідно до Європейської хартії місцевого самоврядування (ст. 9), органи місцевої влади мають право на свої достатні фінансові кошти і можуть самостійно ними розпоряджатися в межах своїх повноважень. Розмір цих коштів повинен відповідати їхнім повноваженням, визначеним Конституцією або законами. Для захисту фінансово слабших органів місцевого самоврядування

передбачено механізми бюджетного вирівнювання або інші заходи, що допомагають подолати наслідки нерівного розподілу фінансових джерел і тягара.

Європейська хартія місцевого самоврядування встановлює основи організаційно-правового та фінансово-економічного функціонування місцевого самоврядування. Власні фінанси органів місцевого самоврядування є важливим елементом економічної системи країни, і розвиток цього напрямку необхідний для забезпечення добробуту громадян [25].

Реформа децентралізації відіграє ключову роль у виконанні місцевих бюджетів, забезпечуючи фінансову самостійність органів місцевого самоврядування. Її значення полягає в наступному:

1. Фінансова автономія: децентралізація передбачає передачу місцевим громадам частини податкових надходжень та прав на управління ними, що дозволяє формувати дохідну частину бюджетів залежно від місцевих потреб.
2. Посилення відповідальності: органи місцевого самоврядування беруть на себе більше відповідальності за ефективне використання бюджетних коштів та розвиток територій.
3. Раціональне використання ресурсів: завдяки близькості до населення місцева влада краще розуміє пріоритети громади, що сприяє цільовому використанню бюджетних коштів.
4. Зменшення залежності від центру: децентралізація знижує залежність від державних трансфертів, дозволяючи громадам покладатися на власні фінансові ресурси.
5. Можливості для інвестицій: збільшення дохідної бази та наявність бюджету розвитку сприяє залученню інвестицій і підвищенню економічного потенціалу регіонів.

Таким чином, децентралізація сприяє більш ефективному формуванню та виконанню місцевих бюджетів, що забезпечує стійкість регіонів і їхній соціально-економічний розвиток.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

Не зважаючи на те, що Україна перебуває в стані війни, держава продовжує працювати над розробкою ефективної бюджетної політики, яка є важливою складовою економічної стабільності. Ефективність реалізації бюджетної політики будь-якої держави значною мірою залежить від особливостей її бюджетного процесу, зокрема й на місцевому рівні. При цьому неможливо обійтися без врахування позитивного досвіду інших країн світу.

Світовий досвід організації бюджетного процесу на місцевому рівні пропонує цінні уроки для України, особливо в умовах сьогодення.

Низька ефективність бюджетного процесу в Україні пояснюється низкою чинників, серед яких важливе місце займає порядок планування бюджету. Наразі в Україні ця процедура здійснюється за принципом «згори донизу»: спершу приймається державний бюджет, в якому встановлюються основні джерела доходів місцевих бюджетів, а вже після цього плануються бюджети на місцевому рівні.

Цей підхід не є найкращим, оскільки при достатньому рівні автономії місцевих бюджетів формування державного та місцевих бюджетів повинно розглядатися як два незалежні процеси. Це одна з причин, що спричиняє дисбаланс між доходами і видатками державного та місцевого рівнів, який в Україні переходить в бюджетний дефіцит [8].

У бюджетному процесі Європейського монетарного союзу ключовою складовою є забезпечення довгострокової стабільності, яка виступає основним чинником ефективної бюджетно-податкової політики. Цей показник визначає основні елементи бюджетного процесу в розвинених країнах, формуючи стійкість фінансової системи.

Стабільна бюджетна політика безпосередньо має вплив на відсоткові ставки та на ключові макроекономічні показники, підкреслюючи важливість довгострокового підходу в управлінні фінансами [12].

На сьогодні провідні європейські країни надають місцевим органам влади високий рівень фінансової автономії, що забезпечує їхню мінімальну або незначну залежність від центральних бюджетів.

Особливістю розвинених країн є розподіл місцевих бюджетів на 2 окремі функціональні види і кожен з них має свої джерела доходів. Перший вид – це місцевий поточний (адміністративний) бюджет, доходи якого забезпечуються місцевими податками, зборами, платежами та загальними субсидіями від держави та інших джерел. Другий – місцевий бюджет розвитку (інвестиційний бюджет), спрямований на фінансування довгострокових проектів.

Аналізуючи досвід західноєвропейських країн, варто відзначити, що бюджетний процес у більшості з них розпочинається заздалегідь – за 11-13 місяців до початку бюджетного періоду. Процес починається вже в перший місяць року, який передує плановому, а проєкт бюджету надходить до парламенту за 3-4 місяці до початку наступного бюджетного року (табл. 3.1.).

Таким чином, процес підготовки бюджету триває щонайменше 10 місяців. Цей підхід дозволяє врахувати пропозиції місцевих бюджетів, детально проаналізувати прогнозовані показники та прийняти обґрунтоване рішення.

Міжнародний досвід підтверджує важливість аналізу фінансового стану місцевих бюджетів (табл. 3.2.). Отримані результати використовуються для задоволення потреб парламенту, уряду (зокрема президента та органів, які відповідають за бюджет і планування), суспільства, а також для надання рекомендацій керівникам програм. Це допомагає покращити ефективність роботи органів місцевої влади [29].

У Центральній та Східній Європі основним пріоритетом бюджетної політики стало скорочення обсягу трансфертів і збільшення частки податкових надходжень. Це сприяло створенню самодостатніх і фінансово спроможних територіальних громад.

Таблиця 3.1.

Підготовка і затвердження бюджету у зарубіжних країнах [27]

Стадії бюджетного процесу	Державний бюджет		Місцеві бюджети	
	статті БКУ	термін	статті БКУ	термін
Складання та розгляд Бюджетної декларації (прогнозу місцевого бюджету) і прийняття рішення щодо них	ст. 33	Кабінет Міністрів України не пізніше 1 червня року, що передує плановому, затверджує Бюджетну декларацію. Верховна Рада розглядає питання щодо Бюджетної декларації не пізніше 15 липня року, що передує плановому.	ст. 75 і 75 ¹	Місцеві фінансові органи до 15 серпня подають до місцевих державних адміністрацій та виконавчих органів місцевих рад прогнози місцевих бюджетів. Не пізніше 1 вересня ці прогнози розглядаються та схвалюються, після чого впродовж п'яти днів вони подаються до місцевих рад для розгляду.
Складання проектів бюджетів	ст. 35–37	Не пізніше 15 вересня року, що передує плановому, місцеві органи влади мають подати відповідні матеріали. Закон про Державний бюджет України приймається не пізніше 1 грудня року, що передує плановому.	ст. 75–76	Процес розпочинається після отримання від Міністерства фінансів України (МФУ) особливостей складання розрахунків до прогнозів та проектів місцевих бюджетів.
Розгляд проекту та затвердження закону про Державний бюджет України, рішень про місцеві бюджети	ст. 39	Не пізніше 15 вересня року, що передує плановому, місцеві органи влади повинні подати відповідні матеріали. Закон про Державний бюджет України приймається не пізніше 1 грудня року, що передує плановому.	ст. 77	Затвердження здійснюється не пізніше 25 грудня року, що передує плановому.
Виконання бюджету	гл. 8–9	З 1 січня до 31 грудня бюджетного року	ст. 78 – 79	З 1 січня до 31 грудня бюджетного року
Підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього	гл. 10	Річний звіт подається Кабінетом Міністрів України Верховній Раді України, Президенту України та Рахунковій палаті не пізніше 1 звітного року, наступного за звітним.	ст. 80	Квартальний та річний звіти про виконання місцевого бюджету подаються до місцевої ради місцевою державною адміністрацією, виконавчим органом відповідної місцевої ради або сільським головою у двомісячний строк після завершення відповідного бюджетного періоду.

Міжнародні експерти з публічних фінансів визначили ключові принципи закріплення податкових надходжень за місцевими органами влади в країнах ЄС:

1. відсутність значного впливу на розподіл ресурсів між регіонами: Місцеві податки не повинні порушувати регіональний баланс.
2. співставність доходів і повноважень: Податкові надходження мають відповідати обсягу відповідальності за виконання місцевих функцій;

3. фінансова автономія: система повинна забезпечувати можливість для найбільш спроможних регіонів фінансувати всі локальні суспільні послуги за рахунок власних ресурсів;

4. локальність платників податків: місцеві податки повинні сплачувати лише жителі громади, які отримують суспільні послуги, фінансовані з бюджету громади [1].

Таблиця 3.1

Міжнародний досвід щодо оцінки фінансового стану місцевих бюджетів [29]

Країна	Показники для оцінки бюджетних видатків і доходів	Фінансові коефіцієнти для оцінки фінансового стану місцевих бюджетів	Відповідальні органи
Австралія (федеральна, штати)	1. Більш удосконалена оцінка Державних видатків та фінансової підзвітності (ДВФП). 2. Сукупні видатки/доходи у порівнянні із запланованими у бюджеті. 3. Склад видатків/доходів у порівнянні із запланованими у бюджеті.	- Коефіцієнт заборгованості - Коефіцієнти ліквідності - Коефіцієнти покриття - Коефіцієнти фінансового стану - Коефіцієнти ефективності	Внутрішня оцінка: – Міністерство фінансів; – керівники підрозділів; – Комітет з аудиту. Зовнішня оцінка: – Державне казначейство.
Об'єднане Королівство (унітарна, графства)	1. Склад видатків/доходів у порівнянні із запланованими у бюджеті. 2. Сукупні видатки/доходи у порівнянні із запланованими у бюджеті. 3. Більш удосконалена оцінка Державних видатків та фінансової підзвітності (ДВФП).	-Коефіцієнти покриття -Коефіцієнти ліквідності -Коефіцієнт заборгованості -Коефіцієнти фінансового стану	Внутрішня оцінка: – Міністерство фінансів; – Комітет з аудиту. – керівники підрозділів програми; Зовнішня оцінка: – Регіональна аудиторська комісія; – Державне казначейство; – Відділ оцінки вартості грошей.
США (федеральна, штати)	1. Сукупні видатки/доходи у порівнянні із запланованими у бюджеті.	- Коефіцієнти ліквідності - Коефіцієнт заборгованості - Коефіцієнти ефективності	Внутрішня оцінка: – Міністерство фінансів; – керівники підрозділів програми;

	2. Більш удосконалена оцінка Державних видатків та фінансової підзвітності (ДВФП). 3. Склад видатків/доходів у порівнянні із запланованими у бюджеті.	- Коефіцієнти фінансового стану - Коефіцієнти життєздатності економіки - Коефіцієнти покриття - Коефіцієнти продуктивності муніципалітетів - Коефіцієнти фінансової незалежності і гнучкості	– Комітет з аудиту. Зовнішня оцінка: – Управління загальної бухгалтерської звітності; – Управління муніципального ревізора; – приватні аудиторські фірми.
Франція (унітарна, провінції)	1. Сукупні витрати/доходи у порівнянні із запланованими у бюджеті. 2. Більш удосконалена оцінка REFA. 3. Склад витрат/доходів у порівнянні із запланованими у бюджеті.	- Коефіцієнти ліквідності - Коефіцієнти фінансового стану - Коефіцієнт заборгованості	Внутрішня оцінка: – Міністерство фінансів; – керівники підрозділів програми; – Комітет з аудиту. Зовнішня оцінка: – Державне казначейство

У країнах ЄС кількість місцевих податків становить 20-100, при цьому до місцевих бюджетів надходять як прямих, так і з непрямі податки, і значну частину надходжень становлять такі непрямі податки: податок на додану вартість (ПДВ) і акцизні збори.

Одним із додаткових джерел фінансування місцевих бюджетів є плата користувачів за різні послуги та блага, зокрема:

- утилізація сміття домогосподарств;
- догляд за людьми похилого віку;
- користування спортивними й культурними об'єктами;
- процес утилізації автомобілів;
- зловживання агрохімікатами в сільському господарстві;
- податки на цінні папери;
- податки за розміщення офісів у центральних районах міст.

Такий підхід забезпечує різноманітність джерел доходів місцевих бюджетів та підтримує їхню фінансову автономію [2].

Таким чином, головні особливості формування доходів місцевих бюджетів у розвинутих країнах Заходу, що істотно відрізняються від вітчизняної практики, включають: значний обсяг податкових надходжень у відношенні до валового внутрішнього продукту (ВВП), що свідчить про високу податкову спроможність місцевих органів влади; зростаюча роль оподаткування доходів фізичних осіб у структурі податкових надходжень, що дає змогу забезпечити стабільні доходи на місцевому рівні; надання основним бюджетоутворюючим податкам статусу місцевих, що дає громадам більше фінансової самостійності; тенденція до активного впровадження екологічних податків, таких як податки на забруднення, використання ресурсів чи викиди в атмосферу, що сприяє як економічній, так і екологічній стабільності.

Отже, опанувавши світовий досвід стосовно організації процесу формування та виконання місцевих бюджетів, виділимо головні напрями змін, які стосуються підвищення ефективності бюджетного процесу і можуть бути застосовані в Україні:

Фінансова автономія місцевих бюджетів:

1. Місцеві бюджети формуються самостійно, ґрунтуючись на закріплених стабільних джерелах доходів, видаткових повноваженнях та основних параметрах, встановлених проектом державного бюджету, який уряд подає до парламенту не пізніше 15 вересня року, що передуює плановому.

2. Незалежність формування та затвердження місцевих бюджетів від термінів ухвалення державного бюджету – не пізніше 25 грудня року, що передуює наступному плановому року.

3. Формування єдиного кошика доходів загального фонду із розширенням його джерел.

Стабільність та розширення дохідної бази місцевих бюджетів:

1. Закріплення стабільних джерел доходів за місцевими бюджетами.

2. Врахування європейського досвіду реформування бюджетної системи, зокрема підвищення ставок ПДВ (у Фінляндії з 23% до 24%, в Іспанії з

18% до 21%, на Кіпрі з 17% до 19%), а також впровадження нових податків у Португалії, Франції та Іспанії.

Новий підхід до бюджетного регулювання:

1. Перехід до вирівнювання за доходами замість видатків, що стимулює регіони до збільшення доходів, як у практиці багатьох країн.

Реформа трансфертної політики:

1. Збільшення ролі профільних міністерств у забезпеченні реалізації державної політики в конкретних сферах.

Децентралізація видаткових повноважень:

1. Чіткий розподіл компетенцій між рівнями влади за принципом субсидіарності.

Оптимізація використання субсидій та субвенцій:

1. Невикористані субсидії та субвенції доцільно залишати у розпорядженні місцевих бюджетів для більш ефективного планування.

Фонд регіонального розвитку:

1. Розподіл коштів фонду має відбуватися не пізніше ніж через три місяці після ухвалення Державного бюджету, щоб забезпечити достатній час для їх освоєння місцевими органами.

Вдосконалення бюджетного контролю:

1. Посилення відповідальності головних розпорядників бюджетних коштів за складання паспортів бюджетних програм та впровадження внутрішнього управлінського обліку для моніторингу результативних показників.

Прозорість державного бюджету:

1. Проект закону про Державний бюджет України має бути оприлюднений в газеті «Урядовий кур'єр» не пізніше, ніж через сім днів після його подачі до Верховної Ради.

2. Інформація про цілі, завдання та очікувані результати бюджетних програм повинна бути опублікована на офіційних сайтах головних розпорядників коштів у той же термін.

Реформа децентралізації:

1. Зміни до Державного бюджету мають стати основою для ефективної децентралізації [16].

ВИСНОВКИ

За результатами досліджень можна сформулювати такі висновки:

1. Бюджетний процес – це встановлений правовими нормами порядок організації та здійснення діяльності, пов'язаної зі складанням, розглядом, затвердженням, виконанням бюджетів, контролем за їх виконанням і затвердженням звітів про їх виконання в межах бюджетної системи України.

2. Відповідно до Бюджетного кодексу України виділяють 5 стадій бюджетного процесу (рис.1.1), а саме: Розробка та обговорення Бюджетної декларації (прогнозу місцевого бюджету) й ухвалення відповідних рішень; Розробка проектів бюджетів, з урахуванням фінансових показників та пріоритетів; Обговорення проекту та затвердження закону про Державний бюджет України (або рішення щодо місцевого бюджету); Виконання бюджету, що включає можливість коригування закону про Державний бюджет України (або рішення щодо місцевого бюджету); Складання, огляд звіту про виконання бюджету та прийняття рішення щодо нього.

На всіх етапах бюджетного процесу проводяться моніторинг за виконанням бюджетних норм, перевірка та аналіз ефективності використання бюджетних коштів згідно з чинним законодавством.

До учасників бюджетного процесу належать органи, установи та особи, що займають відповідні посади, які мають бюджетні повноваження, тобто права та обов'язки щодо управління бюджетними коштами.

В Україні бюджетний рік співпадає з календарним роком, який розпочинається 1 січня кожного року і триває до 31 грудня того ж року. Бюджетний процес в Україні охоплює три роки.

3. Бюджетний процес в Україні регулюється Бюджетним кодексом і включає принципи прозорості, підзвітності, ефективності та стабільності фінансів. Це важливий механізм для забезпечення економічного розвитку, виконання соціальних обов'язків і реалізації державних програм.

4. Бюджетний процес місцевого рівня в Україні являється важливою частиною складовою бюджетної системи країни, що забезпечує ефективне управління фінансами на рівні територіальних громад (міст, районів, областей) і сприяє розвитку місцевої інфраструктури та соціальних послуг.

Відповідно до статті 19 Бюджетного кодексу України, бюджетний процес на місцевому рівні включає п'ять стадій.

5. Щодо аналізу сучасного стану місцевих бюджетів в Україні, то хочеться відзначити, що бюджети виконуються і характеризуються показником профіциту, тобто вистачає доходів на покриття місцевих потреб, окрім 2019 і 2020 рр., коли спостерігається дефіцит бюджетів. Навіть в 2022-2023 рр., в воєнні роки, місцеві бюджети виконуються, не зважаючи на те, що значно виросла видаткова частина бюджетів.

6. Перші місяці війни суттєво вплинули на фінансову та матеріальну основу місцевого самоврядування. Водночас держава мала створити стабільні економічні умови для бізнесу, запровадивши податкові пільги, до яких органи місцевого самоврядування були змушені адаптуватися. Попри це, місцеве самоврядування успішно впоралося із завданням: у наступні місяці воно з власних ресурсів підтримувало бізнес та розробляло програми допомоги для суб'єктів господарювання.

7. При здійсненні аналізу виконання місцевих бюджетів ми дійшли до висновку, що існує ще чимало проблем, які впливають на його успішне виконання. Сюди слід віднести такі як: недостатня дохідна база через економічний спад чи війну; збільшення значення міжбюджетних трансфертів у формуванні доходної частини місцевих бюджетів; нерівномірний розподіл доходів між громадами; зростання видатків на гуманітарні та воєнні потреби; законодавчі обмеження щодо використання коштів; інфляційні втрати та податкові борги.

8. Серед можливих напрямків використання міжнародного досвіду для вдосконалення бюджетних процедур в Україні можна виділити наступне:

- чіткий поділ повноважень між органами державної влади і управління щодо проведення бюджетного процесу, щоб уникнути дублювання функцій та забезпечити ефективний контроль за виконанням цих повноважень;
- удосконалення процесу бюджетного планування шляхом впровадження програмно-цільового методу складання бюджету, що є ефективною формою одночасного контролю за використанням бюджетних коштів і забезпечення виконання державних функцій;
- організація відкритих конкурсних процедур для державних закупівель, забезпечення прозорості тендерних процесів і здійснення контролю не лише з боку державних органів, а й за участю громадськості;
- забезпечення прозорості та відкритості в процесі виконання бюджету, а також публікація звітів про виконання бюджету за підсумками року в засобах масової інформації для забезпечення принципів побудови бюджетної системи та реалізації бюджетного процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bahl, R., & Bird, R. (2008). Subnational taxes in developing countries: The way forward. *Public Budgeting & Finance*, 28 (4), 1–25.
2. Андрущенко В.Л. Чи існує проблема множинності податків. Бюджетно-податкова політика та регіональний розвиток України: матер. міжн. наук.-практ. конф., (м. Ірпінь, 22 травня 2015 р.). Вид-во НУДПСУ, 2015. С. 18–20.
3. Бугай Т.В. Інституційне забезпечення бюджетного процесу в Україні: дис. ... канд. економ. наук: спец. 08.00.08. Нац. ун-т держ. податкової служби України. Чернігів. 2014. 149 с.
4. Булгакова С.О. Казначейство зарубіжних країн: навч. посіб. К., 2000. 82 с.
5. Бюджетна система: підручник / за ред. В. Г. Дем'янишина, О. П. Кириленко, З. М. Лободіної. Тернопіль : ЗУНУ, 2020. 460 с.
6. Бюджетна система України: навчальний посібник в схемах і таблицях / С. В. Качула, Г. Є. Павлова, Л. В. Лисяк, Добровольська О.В., Л. І. Катан. Дніпро: Монолит, 2021. 332 с.
7. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 №2456-VI. URL: [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
8. Бюджетна система: навч. посіб. / Н.І. Климаш, К.В. Багацька, Н.І. Дем'яненко та ін., за заг. ред. Т.А. Говорушко. Львів «Магнолія 2006», 2014. 296 с.
URL: https://pidru4niki.com/1270081764508/finansi/byudzhetniy_protse_zagalnoderzhavnomu_mistsevomu_rivnyah.
9. Ганущак Ю.І. Місцеві бюджети. К.: Легальний статус, 2011. 48 с
10. Далєвська Т. Бюджетна децентралізація: передумови та напрями реалізації. *Світ фінансів*. 2016. Вип. 1. С. 149–159.
11. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/>

12. Дедушев І.В. Формування бюджетного процесу на місцевому рівні: зарубіжний досвід. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. С. 55-63.
13. Дмитрик О.О. Бюджетний процес в Україні в сучасних умовах. *Право та інноваційне суспільство*. № 1 (10). 2018. С. 72–77. URL: <https://apir.org.ua/wp-content/uploads/2018/06/Dmytryk10.pdf>.
14. Європейська хартія місцевого самоврядування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_036
15. Жибер Т.В. Бюджетний процес та його оптимізація в Україні: дис. ... канд. екон. наук: 08.04.01. Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана. Київ, 2005. С. 223.
16. Когут Ю.М. Особливості бюджетного процесу в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Вип. 27, част. 1. 2019. С 62-66.
17. Клівіденко Л.М., Мацедонська Н.В. Світовий досвід бюджетної децентралізації та шляхи його впровадження в Україні. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. Вип. 1 (06). С. 124–129.
18. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.minfin.gov.ua>.
19. Миськів Г. Бюджетна система : теоретичні та практичні аспекти (у схемах і таблицях) : навч. посіб. Львів : Растр-7, 2020. 272 с.
20. Місцеві фінанси: [підручник] / За ред. О.П. Кириленко. – К.: Знання, 2006. – 677 с.
21. Пилипенко Я.В. Формування та виконання бюджетів в умовах війни. *Економіка та суспільство*. Вип. 54. 2023р. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2756/2678>
22. Підхомний О.М., Журба О.Ю. Зарубіжний досвід формування та функціонування системи місцевих фінансів та його використання в Україні. *Молодий вчений. Економічні науки*. 2017. № 11 (51). С. 1265–1270.

23. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997р 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/280/97-%D0%B2%D1%80#Tex>

24. Прутська О.О., Абдуллаєва А.Є. Місцеві бюджети України: оцінка сучасного стану. URL: https://www.researchgate.net/publication/374102518_MISCEVI_BUDZETI_UKRAINI_OCINKA_SUCASNOGO_STANU

25. Радіонов Ю.Д. Проблеми місцевих бюджетів та шляхи їх вирішення. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. «Економічні науки». Вип. 17. Част. 3. 2016. С. 135-139.

26. Разуваєва Д.В. Вітчизняний та зарубіжний досвід формування місцевих бюджетів. Управління розвитком. 2014. № 10. С. 69–71.

27. Рожко Д. Зарубіжний досвід формування бюджету та можливості його використання в Україні. Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Економіка. 2009. №112. С. 43-46.

28. Руденко Ю.М., Токар В.В. Фінансові системи зарубіжних країн: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2010. 348 с.

29. Савастєєва О. М. Організація бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах фінансової децентралізації: теорія, методологія, практика : монографія. Чернігів: ЧНТУ, 2019. 360 с.

30. Скрипник Г.О., Якименко В.П. Місцеві бюджети : сучасний стан та особливості формування. Економіка та суспільство. Вип. 61. 2024 р. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3880/3817>

31. Третяк Д.Д. Місцеві бюджети у фінансовому забезпеченні соціально-економічного розвитку регіонів України: автореф. дис. ... канд. економ. наук: спец.08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Д.Д. Третяк. К., 2012.

32. Шулюк Б.С. Проблеми виконання місцевих бюджетів України. Економіка і суспільство. Вип.13. 2017. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/213.pdf